

Leonora Christina – en Kristi korsdragerska

Av Gert Nilsson

Den 19 maj 1685 klockan 8 på morgonen, efter nästan tjugotvå långa år som fånge i det Blå torn på Köpenhamns slott, kommer budet till Leonora Christina att hon är fri. *Nu är du fri*, säger man till henne. *Jag, fri?* säger hon, *jag har varit fri hela tiden.*

Så säger endast en människa som i sitt inre har en grundfast tillit till sig själv och vet sig vara medveten om att vara innesluten i Guds vilja. Dörren är nu öppen för henne och det är fritt fram för henne att lämna det rum där hon under vedervärdiga förhållanden suttit fängslad. Men hon vägrar att gå. Hon går inte ens ut i solen för att få känna vindens smekningar och se dagens ljus. Nej, hon går inte. Hon kräver att få köras därifrån i häst och vagn. Kungadottern vill inte lämna fängelset som en frisläppt fånge. Hon vill lämna det i stil och elegans, prinsessa av Danmark och grevinna av Slesvig och Holstein som hon är.

Ingenting hade kunna krossa henne, och hon var helt förvissad om att Gud var med henne i allt hon företog sig. Däri hämtade hon sin styrka.

Men vem var hon då, denna märkliga kvinna?

Leonora Christina föddes den 8 juli 1621 som dotter till kung Christian IV och Kirsten Munk.

Barndom och tidiga ungdomsår

Leonora Christina föddes alltså som prinsessa av Danmark. Hon hävdade själv att hon var sin fars älsklingsdotter. En syster till henne, Anna Cathrine, hade först haft den rollen, men hon dog ung, och då övertog Leonora Christina den rollen. Denna sin ställning skulle hon komma att betona så starkt att det ledde till en fruktansvärd familjekonflikt med ödesdigra konsekvenser för henne. Efter faderns död kom hon nämligen i konflikt med sin svägerska, drottningen Sophie Amalia.

Leonora Christina tillbringade sina första levnadsår hos mormodern Ellen Marsvin. När föräldrarna separerade flyttade Leonora Christina till Köpenhamns slott där fadern övertog ansvaret för hennes uppfostran. Det var en gedigen utbildning hon fick. Hon utbildades i teckning, målning, broderi, musik och

språk. Hon var mycket begåvad och hon kunde lära en psalm utantill samtidigt som hon läste en annan text eller broderade eller deltog i ett samtal på främmande språk.

Redan vid nio års ålder blev Leonora Christina förlovad med greve Corfitz Ulfeldt men av naturliga skäl fick bröllopet dröja. Men när hon var femton år ingicks äktenskapet, 1636, och mellan 1637 och 1651 föddes en stor barnaskara av vilken långt ifrån alla nådde vuxen ålder och endast fem av barnen var i livet när hon själv dog 1698.

Äktenskapet – lycka och problem

Det säger sig självt att det handlade om ett resonemangsäktenskap – en nioårig flicka väljer inte själv sin brudgum. Men Leonora Christina betygade själv att äktenskapet var mycket lyckligt, och det kunde hon säga trots de problem hon hamnade i just genom äktenskapet med greve Ulfeldt.

Corfitz Ulfeldt blev innehavare av landets högsta ämbete, och eftersom det inte fanns någon drottning blev Leonora Christina rikets första dam. Detta fyllde henne med stolthet men blev också hennes olycka. Eller, om det i stället var själva stoltheten som blev olycksdiger för henne.

De båda makarna var sinsemellan mycket olika. Den ena driftig och rationell, den andre impulsiv och flyktig och vid åtminstone ett viktigt tillfälle snarstucken, också det med ödesdigra konsekvenser.

Att det handlade om verklig kärlek mellan makarna bevisades också av att Leonora Christina försvarade sin make helt och fullt och vägrade erkänna hans fel och oegentligheter.

Corfitz Ulfeldt – äventyrare eller omständigheternas offer?

Corfitz Ulfeldt föddes den 10 juli 1606 som son till rikskanslern Jakob Ulfeldt. Han fick sin utbildning utomlands och vistades bland annat i Paris och Padua.

Ulfeldt var rikt begåvad och hade förmågan att vinna vänner. Men han var en flyktig natur och hade svårt för att rota och fördjupa sig. Han nådde snart rangen av rikets främste ämbetsman med sin svärfar kungen som sin överordnade.

Makt korrumperar, heter det, och det besannades hos Ulfeldt. Han saknade vissa statsmannaegenskaper, även om han också hade sådana, men han blev orsaken till att Danmark och Sverige kom i krig med varandra. Krig tycktes också vara ett medel som Ulfeldt inte drog sig för att föreslå som lösning på hans personliga konflikter.

Helt utan statsmannaegenskaper var Ulfeldt emellertid inte. Han var upphovsman till det försvarsförbund som slöts mellan Danmark och Nederländerna 1649.

Att ha ansvar för rikets finanser medförde frestelser, eller, om man så vill, en möjlighet att berika sig på statens medel. Detta var ingen ovanlig företeelse bland den tidens ämbetsmän, men det har sagts att Ulfeldt gjorde detta mer än någon annan. Han blev därför starkt misstänkt för att missbruka sin ställning genom att berika sig på statens medel. Den nye kungen, Fredrik III, Leonora Christinas halvbror, lät därför föranstalta om en revision. Men dessförinnan, vid kungaparets kröningsdagar, hade en allvarlig incident inträffat. På vägen mellan slottet och domkyrkan var en äreport rest. Kungen gick igenom den vid sin kröning. När det sedan, någon dag senare, var drottningens kröningsdag var äreporten borttagen, och det misstänktes att den hade tagits bort på order av Ulfeldt.

Av rädsla för vad revisionen skulle visa flydde paret Ulfeldt från sin gård i Köpenhamn via Nederländerna och Tyskland till Stockholm där de blev drottning Christinas personliga gäster. I Stockholm vistades paret 1652-54/55.

Att som rikets högste ämbetsman lämna landet och inte infinna sig vid riksdagen för att avlägga räkenskap för förvaltningen fick emellertid konsekvenser. Ulfeldts gods togs i beslag och en annan person fick överta hans ämbete. För en sentida betraktare kan det tyckas märkligt att rikets högste ämbetsman hölls sig borta från landet i ett par års tid och dessutom blev överraskad över att han blev avsatt. Men Ulfeldt hade av allt att döma trott sig vara oersättlig.

I Stockholm blev Ulfeldt drottningens gunstling medan hans hustru kände sig åsidosatt. En kuriositet förtjänar dock att nämnas. Under flykten hade Leonora Christina varit klädd i manskläder, och den svenska drottningen blev imponerad av det; hon var ju visserligen kvinna, men ville inte, som hon uttryckte det, bli åker åt en mans plog. Under flykten hade Ulfeldts en natt fått sitt natthärbärge i en bordell, och en av kvinnorna där blev förtjust i som hon trodde den unge

mannen, och Leonora Christina fick uppåda sina krafter för att avvisa den prostituerade kvinnans närmanden.

För att hämnas sin avsättning försökte Ulfeldt övertala drottning Christina och sedan Karl X Gustav att gå i krig mot danskarna, ett försök som emellertid misslyckades. Ulfeldt försökte senare, 1654, att övertala Cromwell att förklara Danmark krig, men även detta misslyckades.

Krig mellan Danmark och Sverige blev det emellertid 1657, och Ulfeldt gick då i svensk krigstjänst.

Makarna Ulfeldt flyttade sedan till Malmö, som nu var svenskt. Hans handlande ledde emellertid till att han blev satt i husarrest. Och nu fann han sig vara sedd som förrädare i två länder.

I Skåne hade Ulfeldt erbjudits ett förnämligt ämbete, dock inte som generalguvernör utan som en av tre ämbetsmän med samma makt. Men Ulfeldt ville inte vara en av tre utan den ende, och så var konflikten ett faktum.

I Malmö hölls en rättegång mot Ulfeldt. Han anklagades för förräderi mot den svenske kungen. Ulfeldt var emellertid då svårt medtagen av sjukdom och kunde inte själv föra sin talan. Då trädde Leonora Christina in som hans försvarsadvokat. Även om hon inte själv kunde företräda honom i rätten var det hon som försvarade honom. Om hennes försvar har sagts, att hon försvarade sin make med *overordentlig Kraft og Energi, men ganske vist ikke uden flera Gange at fjerna sig betaenkelig fra Sandheden* (Salomonseres store illustrerade konversationsleksikon for Norden, XI Bind, 1901, s. 698-700).

Makarna Ulfeldt reste emellertid tillbaka till Danmark. Där blev de satta i fängelse på Hammershus fästning på Bornholm. Fångenskapen blev hård, och ett misslyckat flyktförsök, inspirerat av Leonora Christina, misslyckades. Villkoren blev nu hårdare, och de fick inte längre bo tillsammans. Så småningom blev de fria, efter stor förödmjukelse och efter att ha berövats det mesta av sin egendom. Makarna kom sedan till Fyn där de kom att vara mer eller mindre i husarrest, och det var en tillvaro som Ulfeldt inte kunde finna sig i. Han ansökte om att få resa utomlands för att vistas på kurort, vilket beviljades. Men resan blev en flykt och under flykten försökte Ulfeldt att få kurfursten av Brandenburg att föra krig mot Danmark. Även detta misslyckades, men det fick till följd att Ulfeldt dömdes till döden i Danmark. Domen kom dock att verkställas endast symboliskt, in effigie, eftersom Ulfeldt då var utom räckhåll

för de danska myndigheterna. Man brände en docka som skulle föreställa Ulfeldt.

Efter ett misslyckat försök att utkräva en skuld hos den engelske kungen fängslades Leonora Christina; den engelske kungen såg här en möjlighet att slippa betala skulden. Leonora Christian fördes nu till Danmark där hon skulle få sitta i fängelse i nära tjugotvå år, utan rannsakan och dom. Ulfeldt blev kvar på kontinenten; han var då redan dödsdömd i Danmark och kunde inte resa dit. Han slutade sina dagar som hemlös flykting, utfattig, i en båt på Rhen.

Fängelsetiden

Hammershus

Under ett och ett halvt år satt Leonora Christina och Corfitz Ulfeldt inspärrade på Hammershus. Vistelsen där var allt annat än angenäm och Öns kommandant, Adolph Fuchs, gjorde allt för att plåga dem och göra tillvaron svår för dem. Men så hände något: de gjorde ett desperat flyktförsök, och sett i backspeglarna var det på förhand dömt att misslyckas. Ulfeldt var då sjuk, och Leonora Christina torde haft vissa chanser att lyckas fly, men hon ville inte överge sin make. Kommendanten hämnades nu på dem och gjorde vistelsen på Hammershus ännu svårare. Senare, utomlands, mördade en av Ulfeldts söner kommandanten.

Det var efter frigivelsen från Hammershus som Ulfeldts kom till Fyn, och snart var de då på flykt igen.

Det blå torn

Den engelske kungens svek gjorde att Leonora Christina kom som fånge till Köpenhamn. Det är troligt att fängslandet av henne skedde för att hon skulle avslöja var Ulfeldt befann sig, men härav blev inget; hon skyddade honom till hundra procent.

Så följde en nästan tjugotvåårig fångenskap för Leonora Christina, och hon satt alltså fängslad hela denna tid utan rannsakan och dom.

Frågan var först var Ulfeldt befann sig, men snart dog han. Då blev frågan hur mycket Leonora Christina vetat om hans förräderi, men hon bedyrade att hon inte haft vetskap om det. Men också en annan faktor kom att spela en avgörande roll för hennes fångenskap: drottningens hat mot henne. Leonora Christina hade

redan från börjat visat att hon inte accepterade drottningen, sin svägerska utan velat konkurrera med henne.

Den första månaden i det Blå torn blev fruktansvärd. Hon fråntogs sin klädedräkt och tvingades genomgå en skamlös kroppsvisitation. Dessutom var hon inspärrad i ett mycket litet och fönsterlöst rum som var mycket smutsigt och golvet var fullt av packat träck. Hon blev sjuk, kunde inte äta och trodde att hon skulle dö. En präst tillkallades. Men så hände något oförklarligt. En dag blev hon hungrig, hon kunde äta igen och behålla maten. Nu reste hon sig upp och drevs av förvissningen om att hon nu skulle kämpa och överleva. Hennes fiender skulle inte få knäcka och besegra henne. Mitt i den yttre fångenskapen blev hon fri invärtes.

Så började den andra delen av fångenskapen i det Blå torn, de många åren. Restriktionerna var hårda, men utrustad med fantasi och uppfinningsrikedom kunde hon på egen hand ordna det som kungen förmenade henne.

Fängelserummet hon nu tilldelades hade ett fönster – fem meter upp på väggen. En dag fick Leonora Christina genom den kvinna som var hennes på en gång vakt och hjälpreda höra, att det skulle hållas en lindans på slottsgården nedanför. Men med fönstret fem meter upp verkade det omöjligt att kunna se den. Men inte för Leonora Christina. Hon och tjänstekvinnan staplade upp möbler, inklusive toalettstolen, som för övrigt tömdes en gång i veckan, och så kunde de båda kvinnorna, en i taget, klättra upp och se något av föreställningen. Leonora Christina såg sin antagonist, drottningen, därnere, men lyckade inte få ögonkontakt med henne.

Leonora Christina ville skriva. Hur skulle hon kunna göra det, när till synes alla möjligheter till papper och skrivdon var stängda? Hon fann på råd. Av en hönsfjäder gjorde hon en penna, bläckhornet tillverkade hon av ett lock till ett kasserat tennkrus, bläcket gjorde hon av sot som hon rörde ut i öl, och skrivpapperet tillverkade hon av gamla sockerpåsar som hon klippt ut och slätat ut.

År 1670 dog Fredrik III och Christian V blev kung. Förhållandena i det Blå torn blev nu litet bättre för Leonora Christina. Bland annat fick hon nu lite pengar. Vad gjorde hon då för dessa? Hon har själv berättat att hon köpte bestick i guld för att på det sättet leva upp till sitt stånd. Vidare köpte hon böcker och ett musikinstrument. Hon fick också tagit upp ett igenmurat fönster i rummet och

fick ytterligare ett rum till sin disposition. Men först när änkedrottningen, Sophie Amalia, var död fick hon lämna fängelset.

Författarskapet

Leonora Christina nämns som Danmarks mest betydande sextonhundratalsförfattare. Det danska skriftspråket var då ännu inte utvecklat, men med Leonora Christinas känsla för såväl det folkliga som det bibliska språket lyckades hon levandegöra de händelser hon ville skildra.

Hennes första bok, som skrevs i det Blå torn, var *den franska självbiografin*. Den är ett försvarstal, där hon nekar till att ha haft kännedom om eller varit inblandad i makens landsförräderi. I fängelset påbörjade hon också boken *Jammers Minde*, som dock blev färdig först efter det hon blivit frigiven. Ett annat verk är *Heltinders Pryd*, där hon skildrar ett antal kvinnogestalter från Bibeln och historien. En annan bok var *Resan till Korsör*. Efter frigivningen skulle hon komma att fortsätta sitt författarskap.

I *Jammers Minde* skildrar hon hur hennes motståndare förnedrar sig i sitt hat mot henne. Själv är hon ju illa behandlad av sin halvbror kungen, men hon hatar honom inte; i stället ser hon honom som förledd av sin drottning.

Det är intressant att notera att Leonora Christina, redan på 1600-talet, driver frågan om jämlikhet mellan könen. Visserligen skall hustrun vara lojal mot sin make, vilket hon själv var till hundra procent, men förhållandet skall präglas av jämlikhet, betonar hon. Denna, för den tiden högst moderna syn, hämtar hon från skapelsen enligt vilken människorna skapades jämlika.

Personlighet och karaktär

Att det är en stark kvinna som reser sig ur sjuksängen i det Blå torn och bestämmer sig för att kämpa och inte låta sig nedslås av sina fiender tyder på en inre styrka som inte ryggar tillbaka för några hinder. Själv förklarar hon detta genom hänvisning till Gud. Hon menar sig vara buren av Gud, och hennes fiender är Guds fiender. Därför är hon trygg i Guds händer. Hon kan glädja sig när det går galet för hennes fiender och se det som Guds straff över dem. Man vet att hon redan som barn bars av en stark Kristustro, och när hon nu plågas av

motgångar och fångenskap ser hon detta som, med hänvisning till Bibeln, att hon bär korset i Kristi efterföljd och att hon därigenom är en Jesu lärjunge.

Den danske forskaren Bodil Wamberg har ställt frågan om Leonora Christina verkligen var kristen. Var det inte i själva verket en gammaltestamentlig tro hon hade? Men vem skulle vi vara att döma över en annan människas tro? Det är sant att hon gladdes när det gick fienderna illa. Men är det inte så som många av Psaltarens diktare gör? Även om Psaltaren tillhör Gamla testamentet har den ju också i hög grad fungerat som den kristna församlingens sångbok och var för övrigt även Jesu psalmbok.

Men Leonora Christina framställer sig när nog som ett helgon. Hur går det ihop med hennes karaktär? Men även helgonen har ju en vardagssida.

Leonora Christina betygar sin oskuld i det hon skriver. Tror hon själv på den? Det vet vi inte. Det är ju skönlitteratur hon skriver, och vad som är sanning och dikt där är inte lätt att genomsåda och för övrigt inte heller meningen. Det sägs ju att "saga vävs på sanningens varp".

En sak är säker: Leonora Christina lät sig inte nedslås trots förnedring och förödmjukelse, och nog kan vi ana en osynlig hand som bar henne igenom allt detta. Det är som om orden i en andlig sång från 1890-talet skulle kunnat tillämpas på henne: "Med den Osynlige städs för mitt öga Vill jag likt Mose i tron härda ut. Tidens bedrävelser väger så föga Emot den glädje, som aldrig tar slut." (Sionstoner 1972 nr 616:5).

Hur var det då med Leonora Christinas kännedom om makens förräderi? Kände hon till det? Hon förnekade det bestämt, och hon kämpade för att få honom rentvådd. Kan en hustru vara ovetande om makens handlande? Ja, vi vet att det kan vara så. Men det är ju också så, enligt den rättspraxis som tillämpas i Sverige i vår tid, att äkta makar inte kan tvingas att vittna mot varandra. Det finns givetvis också en tredje möjlighet: att hon inspirerade Ulfeldt till hans förräderi. Sanningen får vi aldrig veta. Vi kommer inte längre än till att följa hennes egen berättelse, som hon av allt att döma själv trodde på.

Men en sak är klar. Trots den hämndgirighet hon utsattes för och de plågor hon fick lida gick hon med högburet huvud igenom allt. Däri har hon en sentida efterföljare i Nelson Mandela.

Leonora Christina dog den 16 mars 1698. Efter frigivningen tillbringade Leonora Christina sina återstående år i Maribo, till synes under goda förhållanden. Där fortsatte hon också sitt författarskap.

Det finns givetvis många obesvarade frågor kring hennes liv och verksamhet. Var det ståndshögfärd som blev fallet för henne, eller följde hon bara dåtidens sätt att värna sitt stånd? Och beträffande maken, Corfitz Ulfeldt – gjorde han sig skyldig till tjänstefel, eller blev han sviken av kungen? Om korruption var tillåten, var gick i så fall gränsen? Borde Leonora Christina ha avstått och avstyrt från flykten till Sverige? Utifrån vårt perspektiv var Ulfeldts sätt att sko sig på statens medel förkastligt, men såg man det på samma sätt den gången? Och vidare: var Leonora Christina hat mot drottningen ett legitimt skäl för drottningen att ta en så gruvlig hämnd som hon gjorde? När det gäller frågor av moralisk karaktär är den kanske största och viktigaste denne: hur kunde brodern – kungen – och sedan hans efterträdare hålla henne i fängsligt förvar utan rannsakan och dom i tjugotvå år? Och Ulfeldt då – bidrog han till hustruns öde aktivt eller passivt? Eller var hon själv den starke av dem som själv tog initiativ till de brott de anklagades för?

Genom Leonora Christinas medverkan kom Bornholm för en tid att tillhöra Sverige, något som bornholmarna var allt annat än glada för. De lär heller inte ha varit förtjusta över att färjan bär hennes namn.

Men icke desto mindre: Bornholmsfärjan bär namnet Leonora Christina. Efter de förödmjukelser hon utsattes för på Hammershus kan jag tänka mig att hon ler i sin himmel varje gång färjan anländer till Rønne och lägger ut därifrån. Trots de hemskheter hon där fick genomlida gick hon med högburet huvud genom även de många åren i det Blå torn. Hon skriver, på latin, att ”Lätt det i motgång är att påkalla döden. Större kraft har dock den som ämnar att leva i elände”. Och i allt var hon övertygad om att Gud var med henne och att hennes lidande innebar att hon i Kristi efterföljd bar korset, så om en Jesu Kristi lärjunge gör.

I boken *Himmelstiger i dansk litteratur för Guds död* (Jens Anker Jörgensen, Bjarne Sandström och Knud Wentzel: En kongedatter bliver sig selv, s. 197-212) heter det: *Leonora Christina har sin plats i Danmarks historia men också i den stora berättelsen om vad det är att vara människa.*